

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Luka Jovanov

Od klasicizma do neoklasicizma

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

„Dr. Mijo Mirković“

Od klasicizma do neoklasicizma

Završni rad

Student: Luka Jovanov

Matični broj: 3498-E

Studijski smjer: Ekonomija, redovni student

Kolegij: Povijest ekonomske misli

Mentor: doc. dr. sc. Daniel Tomić

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Luka Jovanov, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Od klasicizma do neoklasicizma“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenog, slobodnog pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____, _____ godine.

Potpis

Sadržaj

<u>1. Uvod</u>	1.
<u>2. Relevantnost izučavanja povijesti ekonomske misli</u>	3.
2.1. Merkantilizam.....	4.
2.2. Fiziokratizam	6.
<u>3. Klasicizam</u>	8.
3.1. Obilježja klasicizma i doprinos ključnih predstavnika	10.
3.2. Ključne pretpostavke klasicizma	12.
<u>4. Marksizam</u>	15.
<u>5. Neoklasicizam</u>	17.
5.1. John Maynard Keynes i njegov doprinos ekonomiji	19.
5.2. Neoklasično-keynesijanske sinteze monetarne teorije	22.
5.3. Nova klasična makroekonomija	23.
5.4. Monetarizam.....	25.
<u>6. Zaključak</u>	27.
Literatura.....	29.
Popis grafikona.....	31.
Sažetak.....	32.
Abstract	35.

1. Uvod

Namjera ovog završnog rada, pod nazivom „Od klasicizma do neoklasicizma“ jeste prikazati ekonomsko – povijesne značajke navedenih razdoblja i važnost izučavanja povijesti ekonomske misli. Uz navedena razdoblja problematika će se bazirati i na razdoblja koja su prethodila klasicizmu i neoklasicizmu, kako bi se prikazale ključne distinkcije te konfrontacije s prethodnim razdobljima. Svaka znanost, pa tako i ekonomska u novijim teorijama u potpunosti ili djelomično negira prethodna razdoblja, šireći nove spoznaje, ideje u razmišljanjima i pretpostavkama. Predstavit će se predstavnici pojedinih teorija i ključne razlike između istih. Rad ima namjeru predstaviti važnost klasicizma i neoklasicizma za ekonomiju, kao i njihovo mjesto u sadašnjosti. Povijest ekonomske misli, općenito je važno izučavati iz spoznajnih razloga, što znači da povijest ekonomske misli razmatra vremensku dimenziju ekonomije, odnosno prošlost koja determinira sadašnjost. Može se izučavati i iz socijalno-psiholoških razloga, što znači da pojedinac učeći o ekonomskim teorijama, formira vlastito mišljenje o ekonomiji i na taj način lakše odabire ono što želi ostvariti. Povijest ekonomske misli ima ulogu vodiča, jer daje pregled povijesne situacije, definira problem i različita rješenja problema koja nude različite ekonomske teorije.

Za vrijeme klasicizma, ekonomija se promatrala sa stajališta pojedinaca i njihovih interesa u ekonomskim procesima. Prema Adamu Smithu, pojedinac slijedeći svoj osobni interes, vođen „nevidljivom rukom“, ostvaruje opći društveni interes. Klasičari su smatrali da uloga države mora biti minimalna te su se zalagali za privatno vlasništvo i poduzetništvo. Za razliku od klasičara, neoklasičari su priznali nedostatke tržišta. Smatrali su da država može otkloniti te nedostatke pomoću mjera ekonomske politike. U ovome radu prikazat će se tijek razvoja ekonomskog razmišljanja i razlozi zbog kojih neoklasičari osporavaju klasičnu ekonomsku školu. U razdoblju od klasicizma do neoklasicizma, dogodio se veliki napredak u ekonomiji, počevši od Smithove opće teorije vrijednosti, pa do analize nesavršenosti tržišta neoklasičara. Iz tih razloga, tema ovog završnog rada važna je za shvaćanje uloge države u gospodarstvu. Važna je i zbog shvaćanja tijeka razvoja ekonomske znanosti i za razumijevanje suvremenih ekonomskih prilika, koje su uvelike određene zbivanjima u prošlosti.

Rad će strukturno biti podijeljen na šest poglavlja, dinamikom linearne naracije, odnosno kronološkog slijeda događanja. Koristit će se povijesna metoda, komparativna metoda te metoda analize i sinteze, kako bi se što bolje prikazale teorijske pretpostavke obrađivanih razdoblja.

Rad započinje uvodom, gdje se čitatelja uvodi u sadržaj i koncepciju rada. U drugom poglavlju rada opisat će se važnost izučavanja povijesti ekonomske misli te će se opisati neposredna razdoblja prije pojave klasicima, a to su merkantilizam i fiziokratizam. Merkantilizam koji se pojavio u 15. stoljeću, nastao je kao reakcija na feudalizam te srednjevjekovnu teologiju, a u nastavku će biti detaljnije analiziran, kao i fiziokratizam iz 18. stoljeća, koji je nastao kao kritika feudalnog sustava, ali ponajviše zbog zapostavljanje poljoprivrede. Kao reakcija na dva prethodna povijesno – ekonomska razdoblja pojavio se klasicizam koji će ovome radu biti detaljnije analiziran u trećem poglavlju. Klasicizam započinje s djelovanjem Adama Smitha i odbacivanjem pretpostavki merkantilizma i fiziokratizma, zagovarajući rad kao izvor i mjerilo bogatstva. Uz Adama Smitha važno je spomenuti i druge važne klasičare, kao što su npr. Thomas Malthus i David Ricardo, koji djeluju u okviru istog vremenskog razdoblja.

U četvrtom poglavlju prikazat će se marksizam, kao filozofsko učenje i političko-ekonomska ideologija koja nastaje polovinom 19. stoljeća, a najviše se bavila eksploatacijom radničke klase. Začetnici marksizma su Karl Marx i Friedrich Engels, a riječ je o njemačkim misliocima tog vremena.

Pojava neoklasicizma detaljno će se prikazati u petom poglavlju, od njegova početka 1871. godine, prateći dinamiku i tijek razvoja. Naglasit će se najvažnije distinkcije i konfrontacije s prethodnim razdobljem. Za razliku od klasičara, neoklasičari ne priznaju tržište savršene konkurencije kao jedinu tržišnu strukturu, već mu pripisuju karakter nesavršenosti iz brojnih razloga koji će jednako tako biti prikazani u nastavku. Pojasnit će se djelovanje Johna Maynarda Keynesa te pokušaj „mirenja“ Keynesa s neoklasicizmom. Neoklasičari uvode teoriju granične korisnosti koja je i u današnjim uvjetima, prihvaćena. Opisat će se ekonomske teorije najznačajnijih predstavnika, a neki od njih nagrađeni su i nobelovom nagradom iz područja društvene znanosti ekonomije. Opisat će se neoklasično-keynesijanske sinteze monetarne teorije, koje su se najviše oslonile na IS-LM model te pojava nove klasične makroekonomije i monetarizma koji se razlikovao od keynesijanisma ponajviše glede poimanja tržišta. Šesto poglavlje bit će posvećeno zaključku, odnosno spoznajama i zaključcima koje proizlaze iz analizirane problematike, zaokružujući rad kao cjelinu problematike razmatranja. Cijeli rad bit će prožet samostalnim zaključcima i evaluacijom ekonomskih teorija uzetih u razmatranje, na način da će isti biti integrirani u sam tekst. Mnoge pretpostavke i teorijske spoznaje prihvaćene su i u sadašnjosti, ali i one koje nisu, ne treba zanemariti, jer su se na njihovim varijacijama razvile aplikativne teorije.

2. Relevantnost izučavanja povijesti ekonomske misli

S obzirom na to da je ekonomija kao znanost nastala tek u 18.-tom stoljeću, pogrešno bi bilo govoriti o „povijesti ekonomije“, stoga je znatno točnije koristiti naziv „Povijest ekonomske misli“, jer se na taj način da zaključiti kako ekonomija seže mnogo dalje u povijest nego li je kao znanstvena disciplina definirana. Kada se govori o ekonomskoj misli, pritom se ne misli samo na znanstvene spoznaje, već i na predznanstvene i izvanznanstvene aspekte ekonomije. Proučavanjem ekonomske misli na takav način, njeguje se holistički pristup u kojemu je objekt istraživanja ekonomska misao sa svim svojim funkcijama, osobinama i elementima. Holistički pristup tako nudi pregled i onih ideja koje nisu klasificirane kao znanstveno valjane.¹ Povijest ekonomske misli čini nedjeljivu sastavnicu opće kulture, društvene i duhovne povijesti. Iz toga proizlazi da povijest ekonomske misli uza svu svoju autonomnost i specifičnost nije izdvojena od drugih disciplina, kao što je npr. pravo, filozofija i sl.²

Kolegij „Povijest ekonomske misli“ u mnogim zemljama nepravedno je zapostavljen, odnosno ne pridodaje mu se osobita važnost, klasificirajući ga tako kao “mali” predmet koji ne upisuje mnogo studenata. Ekonomiju kao znanstvenu disciplinu nije moguće razumjeti bez poznavanja njezine povijesti, odnosno bez učenja različitih teorija ekonomije, koje su se kroz vrijeme mijenjale. Povijest ekonomske misli važno je poznavati zbog spoznajnih razloga, odnosno drugim riječima može se reći da je učenje o ekonomskoj povijesti važno, kako bi se bolje razumjela sadašnjost.³

Može se zaključiti kako je sadašnje stanje u ekonomiji dobrim dijelom određeno događanjima u prošlosti. Povijest ekonomije predstavlja relevantno područje istraživanja i zbog socijalno-psiholoških razloga, jer onda kada pojedinac ima dovoljno znanja ili cjeloviti pregled ekonomskih teorija, može lakše odabrati „put“ kojim želi ići u ekonomiji. Povijest ekonomske misli daje pregled povijesne situacije, definira problem i daje rješenje problema koja nude različite ekonomske teorije, pa je i to razlog više za izučavanje iste. Ima i informativnu ulogu, jer daje informacije o ekonomskim problemima, školama mišljenja, ekonomskim teoretičarima, temama.⁴

¹ Medić, Đ.Š. (2001): Uloga „Povijesti ekonomske misli“ u obrazovanju ekonomista, *Ekonomski pregled*, Vol. 52, No. (9-10).

² Stipetić, V. (2001): *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298.-1847.)*, Golden marketing, Zagreb.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

Razlaganje problematike započet će s merkantilizmom i fiziokratizmom, kao svojevrsan uvod u klasicizam. Klasicizam je razdoblje u kojem su se negirale navedene teorije, a povijesno gledajući, svako novo razdoblje pa tako i u ekonomiji u potpunosti ili djelomično negira prethodno razdoblje.

2.1. Merkantilizam

Merkantilizam je ekonomska doktrina koja polazi od pretpostavke da se napredak vlastite zemlje može postići jedino na način da se to čini na račun drugih zemalja. Nastao je u 15. stoljeću, a bio je dominantan do sredine 18. stoljeća. Merkantilisti su tražili ograničenje uvoza na što je moguće manju razinu, jer bi se po njima tako omogućio razvoj domaće manufakture. Smatrali su da su plemeniti metali, a pritom se u najvećoj mjeri misli na zlato i srebro, jedini pravi izvor bogatstva. Poticanjem izvoza, a s druge strane smanjenjem uvoza, nastojali su u što većoj mjeri akumulirati plemenite metale u domaćoj zemlji. Pojava ograničenja vanjskotrgovinske razmjene ipak seže daleko dalje u povijest. Još su Platon i Aristotel pisali o protekcionizmu, prema kojemu se nastojao ograničiti izvoz, kako bi se zaštitila domaća poljoprivreda. Razvitkom proizvodnje i proizvodnih snaga, postepeno se sve više razvijala i trgovina, a tako i potreba da se ista odvija i izvan granica domaćih zemalja. Kako bi zaštitile domaću proizvodnju, zemlje su u potpunosti ili djelomično opstruirale vanjsku trgovinu.⁵

Merkantilizam se odnosi na razdoblje između feudalizma i liberalizma, a može se analizirati doktrinarnim i političkim pristupom. Oba dva pristupa promatraju merkantilizam kao sustav moći, ali doktrinarni pristup izdvaja skup merkantilističkih postavki, koje karakteriziraju misao tog vremena. Zagovornici takvog pristupa smatrali su kako je s vremenom merkantilizam gubio moć, jer je na neki način istisnut nizom suprotnih ideja. Doktrinarni pristup polazi od toga da se ljude i ideje može poredati u kontinuum, na način da se na jednoj krajnosti nalazi merkantilizam, a na drugoj liberalizam. Političkim pristupom naglašavaju se sile osobnog interesa koje u gospodarskom sustavu, dovode do promjena u bogatstvu i moći.⁶

Sažetak merkantilističkih načela napisao je austrijski pravnik Philipp Wilhelm von Hornick 1684. godine. Podijelio ih je u devet glavnih pravila nacionalnog gospodarstva:

- 1) potrebno je iskoristiti svaki pedalj zemljina tla za poljodjelstvo, rudarstvo ili

⁵Aćimović, M. (1995): Oblici protekcionizma u međunarodnoj razmjeni. Hotelijerski fakultet Opatija, Sveučilište u Rijeci.

⁶Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

prerađivačku industriju;

- 2) sve sirovine koje se nalaze u zemlji, trebaju se upotrijebiti u domaćoj prerađivačkoj djelatnosti, jer gotova dobra imaju veću vrijednost nego sirovine;
- 3) poticati nastajanje brojnog radnog stanovništva;
- 4) zabraniti svaki izvoz zlata i srebra, a sav domaći novac držati u cirkulaciji;
- 5) destimulirati uvoz inozemnih dobara;
- 6) ukoliko se ne može bez određenih uvoznih dobara, potrebno ih je dobavljati tako da se domaća dobra zamjenjuju za ta dobra;
- 7) potrebno je ograničiti uvoz na one sirovine koje se mogu preraditi u domaćoj zemlji;
- 8) viškove zemljinih prerađevina potrebno je prodati u zamjenu za zlato i srebro;
- 9) ne dopustiti uvoz onih dobara čija je ponuda u domaćoj zemlji dostatna.⁷

Potrebno je naglasiti da navedene ideje nisu prihvaćali svi pojedinci, ali smatra se da suštinski dobro opisuju merkantilistički pogled. Prema merkantilističkim piscima, materijalne je resurse društva trebalo koristiti na način da se promiče obogaćivanje, kao i dobrobit nacionalne države, odnosno drugim riječima, na način da se državu što je moguće više ekonomski i politički ojača.⁸ U 16. i 17. stoljeću dolazi do stvaranja velikih trgovinskih nacija, a novac i akumulacija predstavljali su glavni interes nacionalnih država. Bilo je to vrijeme jačanja međunarodne trgovine, a do takvog jačanja došlo je zajedno s teritorijalnim istraživanjem i koloniziranjem. Jedinice međunarodnog obračuna bile su zlatne poluge, a bogatstvo se uobičajeno izjednačavalo s novcem, a mnogo manje s realnim dobrima.⁹

Najveći je problem merkantilizma taj što mnogi merkantilisti nisu shvatili učinke povećanja ponude novca. Smatrali su da je nakupljanje kovanog novca moguće u dugom razdoblju. Odgovor na takvo, pogrešno vjerovanje ponudio je filozof i ekonomist David Hume. Hume je istaknuo da ukoliko dođe do viška u trgovinskoj bilanci domaće zemlje, onda u tu zemlju dolazi i do priljeva zlata, ali povisuje se i cijena dobara, što vrijedi i za izvozni sektor. U isto vrijeme u drugim državama dolazi do smanjenja količine novca, što dovodi do sniženja relativnih cijena,

⁷ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

pa one iz tog razloga kupuju manje dobara od domaće zemlje. Domaći kupci se više okreću kupnji inozemnih dobara, a s vremenom se suficit domaće zemlje pretvara u deficit, pa se odlijeva zlato i smanjuje se količina novca, nakon čega padaju cijene i dolazi do ponovnog suficita. Takvo kružno djelovanje se nastavlja, a merkantilistička tendencija da se nakupi velika količina plemenite kovine šteti postizanju primarnog cilja. Većina merkantilista nije pridodavala važnost kvantitativnoj teoriji novca, prema kojoj je razina cijena, funkcija količine novca, što im je najveća zamjerka.¹⁰

2.2. Fiziokratizam

Fiziokratizam je naziv za ekonomski pravac koji je nastao u Francuskoj polovinom 18. stoljeća. Vođa fiziokrata bio je François Quesnay, liječnik Louisa XV. Vjerovali su u prirodno pravo, kao i u primat poljoprivrede.¹¹ Smatrali su da je merkantilizam nepravedno zapostavio poljoprivredu, pa su tako vrijednosti zemljišta padale, zbog smanjenja poljoprivredne proizvodnje. Kasnije se ispostavilo da su fiziokrati previše pažnje posvećivali poljoprivredi, odnosno pažnju u istraživanjima posvećivali su isključivo poljoprivredi. Dvije trećine zemljišnih posjeda u to vrijeme u Francuskoj pripadalo je plemstvu, a oni su bili oslobođeni od plaćanja poreza. Vrlo je teška bila akumulacija kapitala na razini proizvodnje. Uz to, osobni dohodak bio je ograničen zbog merkantilističke politike koja je zagovarala smanjenje nadnica i proizvodnih troškova, zbog poticanja izvoza. Upravo iz tih razloga nastao je fiziokratizam, kao reakcija na merkantilizam.¹² Merkantilistima su se suprotstavili glede državne intervencije i zahtijevali su ukidanje svih oblika intervencije države. Fiziokrati su isticali vlastite interese pojedinaca i to da ih ti interesi potiču na djelovanje, kao i da su vlastiti interesi u skladu s interesima cjeline. Smatrali su i da je novac „mazivo“ trgovine, a ne isključiv mjerilo bogatstva kao što su smatrali merkantilisti.¹³

Fiziokratska ekonomija bila je kritizirana već i u 18. stoljeću, a osobito u narednim razdobljima. Vjerojatno je njihova najveća pogreška u tome što su tvrdili da prerađivačka industrija ne može stvoriti višak iznad troškova. Došli su do pogrešnog zaključka da prerađivačka industrija ne stvara viškove iznad nužnih troškova u konkurentskim uvjetima.¹⁴ Ipak, fiziokratska je ekonomija bila dominantna tijekom dvadeset godina prije nego li je nastalo Smithovo djelo

¹⁰ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

¹¹ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

¹² Ibid.

¹³ Roll, E. (1956): *Povijest ekonomske misli*, Kultura, Zagreb.

¹⁴ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F., loc.cit, str.90.

Bogatstvo naroda. Francuski filozof Condillac također je smatrao je da su fizokrati griješili u tome što su smatrali da su manufakture „sterilnim“, odnosno u tome što su smatrali da prerađivačka djelatnost može stvoriti viškove isključivo u monopolskim uvjetima, dok ih ne može stvoriti u konkurentskim uvjetima.¹⁵

Takva fiziokratska razmišljanja dovode do zaključka da su s nedovoljnom pažnjom pristupali vrijednosnom višku te da su se njihova razmatranja zasnivala ne samo na činjenicama, nego i nagađanju, pa ne iznenađuje činjenica da nisu uspjeli stvoriti opću teoriju vrijednosti. Opću teoriju vrijednosti stvorio je već spomenuti Adam Smith, kako će u nastavku rada i biti objašnjeno. Smatrali su da je neto proizvod dar prirode, što ne iznenađuje s obzirom na razdoblje u kojemu su djelovali. Uspijevali su objasniti viškove samo kada je riječ o fizičkom outputu, ali ne i za druge slučajeve. Fiziokrati su zasigurno snažno utjecali na djelovanje Adama Smitha, koji je proučavao njihov rad. Smatrao je da fiziokratski sustav razmišljanja nije sustavan, a u to vrijeme i sam se bavio istraživanjem prirode i funkcije kapitala u poljoprivrednom društvu. Svoja razmišljanja objedinio je i objavio u djelu *Bogatstvo naroda*. Od objavljivanja tog djela 1776. godine počinje djelovanje klasične ekonomije, a ekonomija se postepeno počinje shvaćati kao zasebna disciplina znanstvenog istraživanja.¹⁶

¹⁵ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

¹⁶ Ibid.

3. Klasicizam

Razlaganje ovog poglavlja, logično je započeti s Adamom Smithom koji se smatra utemeljiteljem klasične škole političke ekonomije. Smith je rođen u Škotskoj 1723. godine, a od rane mladosti djelovao je ekscentrično.¹⁷ Unatoč ekscentričnosti, bio je jedan od vodećih filozofa svoga vremena. Na sveučilištu u Glasgowu i Oxfordu predavao je etiku, prirodnu teologiju, pravo i političku ekonomiju, a studenti iz svih krajeva svijeta dolazili su slušati njegova predavanja. Smithovom ugledu kao filozofu najviše je pridonijelo njegovo djelo *Teorija moralnih osjećaja* objavljeno 1759. godine. U tom djelu Smith je pokušao utvrditi izvor moralnih sudova, moralnog odobravanja i neodobravanja. U njemu opisuje čovjeka kao biće s osobnim interesima, a koje je sposobno donositi moralne sudove na temelju drugih momenata, a ne samo na sebičnosti. Na taj način pojedinac postiže suosjećajni nazor moralnosti, a moralnost nadilazi sebičnost. Smatra se da je to Smithovo djelo u opreci s vrijednošću koju je u *Bogatstvu naroda* pridao osobnom interesu kao pokretačkoj sili. Smith se smatra ocem ekonomije, jer je bio graditelj sustava. Njegov sustav tako povezuje teoriju ljudske prirode i teoriju povijesti. Prema njegovom sustavu može se zaključiti da je veliku važnost davao poljoprivrednim, prerađivačkim i trgovinskim djelatnostima. U takvom sustavu razmjena je olakšana upotrebom novca, a za proizvodnju je karakteristična podjela rada. Najviše se bavio podjelom rada, analizom cijena i alokacijom i prirodom gospodarskog rasta.¹⁸

Adam Smith postavio je temelje klasične teorije vrijednosti. Smatrao je da su za bogatstvo važni prirodno okruženje te rad čovjeka koji oplemenjuje dobra iz prirode. Dobra koja su nudila najveću izvjesnost glede protoka vremena bila su trajna, poželjna i rijetka. Zlato je smatrao jednim od takvih dobara i smatrao je da ima vrlo veliku važnost u ekonomiji. Istaknuo je kako osobni interesi utječu na ekonomski tijek, koji je povezan s cijenama, ponudom i potražnjom na tržištima.¹⁹ Smith je smatrao da podjela rada nastaje iz sklonosti čovjeka razmjeni, a za razmjenu svaki čovjek mora imati višak koji će onda razmjenjivati za neka druga dobra koja su mu potrebna. Vrijednost je opisao kao riječ dvojakog značenja, pa tako nekada izražava vrijednost određene stvari, a ponekada moć koju posjeduje ta stvar za kupnju drugih dobara. Smatrao je da stvari koje imaju najveću upotrebnu vrijednost, nemaju veliku razmjensku

¹⁷ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadva tisak d.o.o., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.

vrijednost i obrnuto.²⁰ Unatoč tome, kao što će biti prikazano u nastavku, klasična ekonomija nije ponudila odgovor na paradoks vrijednosti, odnosno nije ponudila rješenje za nesklad između upotrebne i razmjenske vrijednosti. Klasični ekonomisti nisu pokušali objasniti postojanje graničnih vrijednosti na tržištu. Smith je pokušavao objasniti samo razmjensku vrijednost, relativnu cijenu te njezinu promjenu tijekom vremena. Smatrao je da je vrijednost neke robe koju pojedinac ne namjerava potrošiti, ali je posjeduje i želi je zamijeniti za druga dobra, jednaka količini rada, koju mu ta roba omogućuje kupiti ili mu omogućuje da s njom raspolaže. U takvoj radnoj teoriji vrijednosti, postojale su određena problematična područja, koja je i Smith sam priznavao. Smatrao je da je vrlo često teško utvrditi omjer između različitih količina rada. Istaknuo je kako može biti više rada u jednom satu teškog rada, nego u dva sata laganog rada. Prilikom zamjenjivanja proizvoda jedne vrste za proizvode druge vrste rada uzima se u obzir teškoća proizvodnje, ali uobičajeno je da se to ne prilagođuje po nekom točnom mjerilu, već cjenkanjem i trgovanjem na tržištu, prema grubom izjednačivanju koje nije točno.²¹

Kada se govori o Adamu Smithu, važno je spomenuti i njegovu teoriju, tzv. „nevidljive ruke“, zbog koje Smitha neki autori karakteriziraju kao konzervativca, jer dovodi u pitanje mogućnost pojedinca da razumije vlastito djelovanje. Logika „nevidljive ruke“ polazi od toga da se pojedinci vode isključivo osobnim interesima, a da pritom promiči i javni interes iako oni to ne znaju. Također je smatrao da se na taj način javni interes promiče bolje nego onda kada je pojedinac svjestan toga da to mora činiti.²²

Ključna razlika između fiziokrata i Smitha nalazi se u njegovom odbacivanju jednostrane teze fiziokrata po kojoj je jedino rad u poljodjelstvu produktivan. On priznaje produktivnost rada u obrtu, industriji i trgovini, ali ne priznaje produktivnost javnih službenika, kućne posluge i sl. Što se tiče akumulacije kapitala Smith je smatrao da se akumulacijom kapitala povećava opseg državnog gospodarstva, a s time se usporedno povećava i nacionalni dohodak. Banke su po Smithu važne za posredovanje. Smith je kritiziranjem merkantilizma želio dokazati da je državni intervencionizam štetan za gospodarstvo, jer daje velike povlastice malobrojnim staležima, na način da se šteti preostaloj većini građana.²³

²⁰ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

²¹ Ibid.

²² Grdešić, M. (2016): Je li Adam Smith konzervativac? Nevidljiva ruka, institucionalni dizajn i društvena hijerarhija. *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 53, No. 4, Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu.

²³ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

3.1. Obilježja klasicizma i doprinos ključnih predstavnika

Adam Smith doprinio je uspostavljanju ekonomije kao znanstvene discipline više nego itko prije njega. Kao što je prethodno razloženo, stvorio je temelje klasične teorije vrijednosti. U političku ekonomiju unio je filozofiju temeljenu na doktrini korisnosti ili osobnog interesa.²⁴

Uz Smitha, važni su i mnogi drugi klasičari, a jedan od njih bio je Thomas Malthus, svećenik,, profesor povijesti i političke ekonomije na East India College-u u Haileyburyju koji je definirao načelo stanovništva u klasičnoj ekonomiji.²⁵ Načelo stanovništva temeljio je na dvije postavke. Prva postavka govorila je da se stanovništvo onda kada ne nailazi na ograničenja, povećava geometrijskom progresijom na način da se udvostručuje svakih dvadeset i pet godina. Takvo načelo temeljio je na iskustvu iz Sjedinjenih Država, ali je zbog nepouz dane statistike istaknuo kako takvo povećanje nije uvijek nužna stopa rasta. Druga postavka govorila je da se ponuda hrane ne može niti u najboljim okolnostima povećavati brže nego aritmetičkom progresijom. Smatrao je da je krajnje ograničenje rastu stanovništva ograničena ponuda hrane. Načelo stanovništva pojednostavljeno govori o tome da će se stanovništvo povećavati kad god je kumulativni učinak raznih ograničenja manji od učinka stvaranja potomstva i obrnuto.²⁶ Uz Malthusa, važan je i David Ricardo, koji se kako je već objašnjeno smatra jednim od ključnih predstavnika klasicizma. I jedan i drugi u svojim proučavanjima najviše su se bavili problematikom dobara, preuzetom iz Smithova sustava. Malthus je svoj odnosu između pučanstva i prehrambenog kapaciteta stvorio s jedne strane na temelju proučavanja problema zemljišne rente, a s druge strane na temelju diskusije koju je vodio sa svojim ocem Danielom Malthusom i Williamom Godwinom o pitanju mogućnosti usavršavanja čovječanstva.²⁷ U raspravi *istraživanje o naravi i porastu rente* iz 1815. godine Malthus je obrazložio i teoriju zemljišne rente, koju je preuzeo Ricardo, ali prihvaćajući Malthusov autoritet. Po ovoj teoriji zemljišna renta predstavlja onaj dio prinos koji ostaje nakon podmirenja svih troškova uložених u zemljište. Cijene se poljoprivrednih troškova oblikuju uvijek po proizvodnim troškovima onih zemljišta koja se obrađuju po najnepovoljnijim uvjetima. Visina zemljišne rente varira prema intenzitetu obrade, prema položaju zemljišta u odnosu na tržište i prema bonitetu zemljišta. Mogućnost povećanja intenziteta obrade, vrlo je ograničena, a povećanje obrađenih zemljišta ograničeno je s jedne strane brojem potrošača, a s druge strane visinom proizvodnih

²⁴ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

²⁵ Schumpeter, J.A. (1975): *Povijest ekonomske analize*, informator, Zagreb.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

troškova. Nitko neće obrađivati zemljište u slučaju da cijene ne pokrivaju uloženi trud i trošak. Uz Malthusa i Ricardo se oslanjao na temelje Smithova sustava, a ključna razlika između Malthusa i Ricarda bila je metoda. Malthus je bio empiričar, služio se induktivnom metodom, a Ricardo je uglavnom primjenjivao deduktivnu metodu.²⁸

I jedan i drugi bili su pod snažnim dojmom tehničke revolucije na području proizvodnje i prometa. Malthus je svoj rad posvetio najviše siromaštvu mnogih pojedinaca, a Ricardo učinku ljudskog rada uporabom strojeva. Za Ricarda je najvažnije da je postavio rad u središte gospodarskog zbivanja. Obojica su smatrali da postoje ozbiljne zapreke za razvoj čovječanstva i za poboljšanje gospodarskog standarda. Kao što je već opisano, Malthus je najveću zapreku vidio u permanentnom pritisku broja ljudi na prehrambeni lanac, dok je Ricardo smatrao da je ta zapreka u ograničenoj mogućnosti povećanja produktivnosti tla, koja posljedično ograničava porast nadnica. Ne iznenađuje mišljenje da su obojica pesimisti svoga vremena, jer su i jedan i drugi smatrali da postoje zapreke koje se ne mogu prijeći na putu prema poboljšanju gospodarskog standarda čovječanstva.

Uz Ricarda i Malthusa koji se smatraju pesimistima, za vrijeme klasicizma važni su i optimisti, a jedan od njih je i Jean Baptiste Say, koji je prvi Smithovu nauku prenio u Francusku. U narednom poglavlju detaljnije će biti objašnjen i Sayov zakon. Say je znanost o gospodarstvu definirao kao objektivno i deskriptivno proučavanje gospodarskog života na temelju opažanja općih činjenica, koje imaju svoj korijen u naravi same stvari. Zagovarao je potpunu slobodu rada i trgovinu, te je bio protivnik bilo kakve državne intervencije u gospodarstvo. Zagovarao je što općenitije, intenzivnije i što slobodnije razvijanje svake proizvodne djelatnosti, jer se po njegovom mišljenju svakim povećanjem proizvodnje povećavaju koristi za pojedincu i za cjelinu. Say je oštro osudio svaki „industrijski maltuzianizam“ – svaki strah od povećanja proizvodnje i svako ograničavanje širenja proizvodne djelatnosti. Svrstao je staleže po njihovoj važnosti za proizvodnju, pa tako u prvu važnu kategoriju spadaju poduzetnici, radnici i znanstvenici, a u drugu, po njemu manje važnu kapitalisti i vlasnici zemlje.²⁹

²⁸ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

²⁹ Ibid.

Posebno mjesto među predstavnicima klasičnog liberalizma zauzima John Stuart Mill. Bio je jedan od najvećih filozofa svog vremena, a smatra se predstavnikom utilitarizma i liberalnog nacionalizma.³⁰

Mill je smatrao da osobni interes nije jedini pokretač gospodarske djelatnosti. Smatra je da se zakoni gospodarskih djelatnosti ne mogu precizno utvrditi, kao što se mogu zakoni egzaktnih znanosti. U svojim načelima Mill je ipak podržao glavne teze koje su postavili Smith, Malthus i Ricardo, ali ih je točnije i sustavno prikazao. Razvio je teoriju nadničnog fonda prema kojoj se ukupna količina novčanog kapitala, namijenjena plaćanju nadnica, uz dani investirani kapital i broj pučanstva ne može mijenjati. Ta se količina sredstava može mijenjati samo onda ako se poveća broj ljudi ili kapital investiran u proizvodnju. Malthusovu zakonu populacije Mill je dao pozitivan i određen sadržaj. Smatrao je da čovječanstvo treba svjesno i preventivno djelovati u pravcu povećanja broja ljudi u tolikoj mjeri, da se pritisak prehrambenog potencijala smanji i uskladi s potrebama slabije umnoženog pučanstva.³¹ Mill je predviđao da će se u budućem razvoju gospodarstva postići sklad između radnika i kapitalista, što će se vidjeti ili u mogućnosti radnika da sudjeluje u dobitku poduzeća ili u zadružnoj organizaciji proizvodnje, pri čemu će radnici sudjelovati jednako kao i kapitalisti.³²

U nastavku rada konkretno će se opisati klasicizam kao ekonomsko razdoblje, a opisani predstavnici zasigurno su doprinijeli razvoju istog.

3.2. Ključne pretpostavke klasicizma

Doprinos Adama Smitha bio je toliko temeljit i sistematičan da se s pravom ističe kako sve do objavljivanja njegova djela, unatoč svim postignućima merkantilista i prvih klasičnih ekonomista, proučavanje ekonomskih problema nije prekoračilo okvire deskriptivnog i klasificiranog stupnja.³³

Klasične ideje o prirodnom poretku, koji najbolje učinke ima onda kada je prepušten sam sebi, nalazi svoj izraz u krilatici – *laissez faire, laissez passer*. S njom je izražen novi stav prema

³⁰ Klepač Pogrmilović, B. (2012): Rasprava o nacionalizmu: Filozofski pogledi na nacionalizam – sukobi 19. i 20. stoljeća. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, Vol 11, No.(16/17). Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

³¹ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

³² Ibid.

³³ Dragičević, A. (1978): Klasična i vulgarna politička ekonomija. *Politička misao, časopis za politologiju*, Vol. 15, No. 4. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

državi i prema ekonomskoj politici. Pojedincima treba prepustiti na volju da rade što žele i da se sami snalaze. Klasičari od države očekuju da štiti postojeće i da osigura slobodno privređivanje. Njihov je teorijski interes najviše usmjeren na probleme političke ekonomije i ekonomike koja treba pridonijeti uspješnijem bogaćenju naroda i bržem razvoju društva. Klasičari su se razilazili u mnogim razmišljanjima i stavovima o istim procesima i pojavama, a smatra se da je i Smith bio nedosljedan u svojim izlaganjima. Kod Smitha nedosljednost proizlazi iz toga da u izgradnji svojih pristupa i postupaka nije stigao do metode „postepenog približavanja stvarnosti“. Takvo obilježje može se primijetiti i kod drugih njegovih sljedbenika, kao što je npr. David Ricardo. Od pet dijelova *Bogatstva naroda*, jedino prve dvije imaju teorijske ambicije da sagledaju unutrašnju strukturu i povezanost klasnih odnosa proizvodnje. Smithova izlaganja najviše su kontradiktornosti imala u *Teoriji vrijednosti* i *Teoriji raspodjele*, koja je s njom usko povezana.³⁴

Pogrešno je to da je Smith društvena obilježja svoga vremena, povezao sa svim vremenima. Razlika je samo u tome što kapitalizam zastupa akumulaciju kapitala i prisvajanje zemlje, dok se u ranom stanju društva koje mu je prethodilo primitivno živjelo i proizvodilo. U odgovoru na staro pitanje o sadržaju i izvorima društvenog bogatstva Smith ističe da je godišnji rad svakog naroda onaj fond koji ga prvobitno opskrbljuje svim proizvodima potrebnim i korisnim za život u toku godine, a taj fond sadrži ili neposredni proizvod toga rada ili ono što se tim proizvodom kupuje od drugih naroda. Obujam tog bogatstva ovisi o dva uvjeta: stupnja produktivnosti rada i o količini zaposlenog proizvodnog rada koji to bogatstvo stvara. Smith je smatrao da je rad svih klasa koje proizvode materijalna dobra, izvor društvenog bogatstva i u tom smislu proizvodni rad.³⁵

Najranija Smithova teorija smatra rad jedinim izvorom vrijednosti i količinu rada izraženu u robi, mjerom te vrijednosti. Potom je nastavio mjeriti robnu vrijednost količinom rada koja se za robu može dobiti na tržištu. Smith polazi od pravilnog zaključka da se vrijednost određuje količinom rada koja je potrebna za proizvodnju robe. Ukupno radno stanovništvo zemlje podijelio je na proizvodne i neproizvodne radnike. Prema Smithu radnik u proizvodnji mora proizvesti višak vrijednosti za poslodavca. Najamnina se prema tome pokazuje kao jedini dohodak od rada, a profit i renta kao odbitak od radnikova proizvoda. Tako se iz razlike između vrijednosti robe i radničke najamnine izvode prihodi kapitalističke klase. Smatrao je da se

³⁴ Dragičević, A. (1978): Klasična i vulgarna politička ekonomija. *Politička misao, časopis za politologiju*, Vol. 15, No. 4. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

³⁵ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

dohoci kapitalista i zemljovlasnika nisu dar prirode ili proizvod njihova rada, već rezultat prisvajanja dijela radničkih učinaka na temelju privatnog vlasništva i kapitala. Bila je to prva teorija eksploatacije najamnog rada od strane kapitala, iako se taj izraz ne pojavljuje u Smithovim raspravama.³⁶ Ovom problematikom više će se baviti Karl Marx.

Ricardo je branio Smithovu teoriju proizvodnog i neproizvodnog rada i prihvaća teoriju da se iz proizvoda ukupnog proizvodnog rada formiraju tri osnovna dohotka: najamnina, profit i renta. Ricardo je tretirao rentu kao dio profita, pa se tako profit pojavljuje kao najvažniji dohodak kapitalista. Sve druge oblike dohotka smatra sekundarnim oblicima prihoda, a to su kamate, plaće činovnika, porezi i sl. Sekundarni oblici prihoda izvedeni su iz profita. Ricardo nije uspio riješiti problem porijekla profita, jer je po njemu rad roba, pa ako bi se njegova puna vrijednost plaćala, a tako bi moralo biti i u ekvivalentnoj razmjeni, ne bi moglo biti nikakvog viška vrijednosti. Isto je tako ostala nejasna pojava da se kod različitih organskih sastava kapitala i različitih profitnih stopa u pojedinim gospodarskim granama, ipak kapital razmješta u sve grane proizvodnje prema veličini društvene potrebe. Vjerojatno zato što je u svim granama podjednaka zarada, ali to nije uspio pomiriti s radnom teorijom vrijednosti. Iako nije ponudio rješenje za ovu problematiku, smatra se da je klasičnoj ekonomiji dao logičnu strukturu.³⁷

Temeljnu tvrdnju klasične ekonomske teorije, predstavlja Sayov zakon, prema kojem ponuda stvara vlastitu potražnju pa se ekonomija uvijek nalazi u ravnoteži. Say je smatrao da je potencijalna proizvodnja ekonomije određena veličinom radne snage i kapitalnih dobara, koji su u uvjetima ravnoteže ponude i potražnje robe u potpunosti uporabljeni, stoga se ekonomija u prilikama slobodnog tržišta, stalno nalazi u stanju potpune uporabe kapaciteta i radne snage. Moguće su povremene parcijalne disproporcije ponude i potražnje na tržištu, ali one ne dovode do opće disproporcije ponude i potražnje. Novac je smatrao neutralnim, odnosno promjena količine novca u optjecaju ne mogu utjecati na realna kretanja (proizvodnju, relativne cijene, kamatnu stopu, potrošnju, investicije).³⁸

Mišljenje klasične ekonomske teorije da količina novca djeluje na opću razinu cijena, ali ne i na realna kretanja, znači da su razdvajali monetarnu teoriju od teorije vrijednosti. Oспорavanje učinaka kretanja količine novca u optjecaju na relativne cijene i realna kretanja, može se

³⁶ Dragičević, A. (1978): Klasična i vulgarna politička ekonomija. *Politička misao, časopis za politologiju*, Vol. 15, No. 4. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

pripisati tadašnjim ekonomskim prilikama u kojima je u optjecaju bio punovrijedni novac, pa su promjene količine novca u optjecaju bile ograničene i proizvodnjom monetarne kovine.³⁹

4. Marksizam

Utemeljitelj Marksizma bio je Karl Marx, rođen u Prusiji 1818. godine. Marx se smatra jednim od najutjecajnijih pisaca u ekonomiji, jer je uglavnom sam oblikovao cijeli jedan sustav znanstvene misli ekonomije.⁴⁰ Raspon njegove misli obuhvaćao je filozofiju, povijest i ekonomiju. U njegovoj zreloj misli našla se teorija povijesnih procesa, koji se temelje na materijalnim i ekonomskim silama. Stvorio je „dijalektički materijalizam“, koji je proširio i na ekonomiju.⁴¹

Smatrao je da je osnovni pokretač u povijesti, način na koji pojedinci pribavljaju sredstva za život i način na koji pojedinci zadovoljavaju potrebe. To je po njemu bilo vrlo važno, jer je smatrao da ako njihove potrebe nisu zadovoljene, tada pojedinci ne bi niti postojali. Marx je smatrao da je ekonomija znanost proizvodnje, koja je društvena sila u onoj mjeri u kojoj usmjerava aktivnost ljudi prema korisnim ciljevima i da je vlasništvo sredstvo uspostavljanja vlasti nad čovjekom. Tvrdio je da metode proizvodnje pridonose oblikovanju ljudske prirode.⁴²

Oslanjajući se na Smitha, Marx je imao u vidu da razvitak proizvodnih snaga ovisi o stupnju provedbe podjele rada. Razlika između Marxa i Smitha je ta da je Marx za razliku od Smitha vidio sukob interesa, kao logičnu posljedicu sve veće podjele rada. Podjela rada najprije vodi do odvajanja industrijskog i trgovinskog od poljoprivrednog rada te stoga do odvajanja grada i sela. Nakon toga vodi do odvajanja industrijskog od trgovinskog rada i do podjele među radnicima unutar svake vrste rada. Na taj način nastali su sukobi koji se manifestiraju tako da pojedinačni interesi proturječe interesima zajednice i svaki radnik postaje „vezan“ uz određeni posao. Rad na taj način postaje sila koja je suprotstavljena radnicima.⁴³ Marx je kritizirao klasičnu ekonomiju, jer je smatrao da prikriva otuđenje inherentno u prirodi rada, zbog toga što ne razmatra izravan odnos između radnika i proizvodnje. Taj odnos, obilježje je njegovog ekonomskog razmišljanja i osobina kojom se ona razlikuje od klasične ekonomije.⁴⁴

³⁹ Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadvatisk d.o.o., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.

⁴⁰ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁴¹ Ibid.

⁴² Mirić, J. (1976): Marksizam i problem utemeljenja političke znanosti. *Politička misao: časopis za politologiju*. Vol. 13, No. 1.

⁴³ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F., loc.cit, str. 265.

⁴⁴ Ibid.

Prema Marxovom mišljenju društvo nije zajednica u kojoj vlada harmonično stanje, već se temelji na sukobu između pojedinačnih interesa i interesa zajednice. Smatrao je da vladajuća klasa potvrđuje sebe u obliku eksploatacije, a ta eksploatacija negirana je od strane potlačene klase.⁴⁵

Marxovo najveće djelo je *Kapital*, a u njemu analizira proizvodnju i raspodjelu roba. Shvaćao je kapitalizam kao gospodarski sustav u kojemu ljudi za život zarađuju kupovanjem i prodajom robe. Robe prema Marxu odlikuju četiri svojstva: korisne su, proizvode se radom, nude se na tržištu, odvojive su od pojedinca koji ih je proizveo.⁴⁶

U Marxovim *Ekonomskim i filozofskim rukopisima* iz 1844. godine, ali objavljenih tek 1932. godine, može se vidjeti Marxovo zanimanje za problematiku otuđenja u životima ljudi kao proizvođača. U njima je izrazio ideju o radu, kao izvoru svega bogatstva. Empirijskim opažanjem utvrdio je da radnik dobiva samo mali dio tog bogatstva, jedva dovoljan da nastavi dalje s radom. Veliki dio proizvoda rada ide kapitalisti, što posljedično dovodi do borbe između kapitala i rada. U toj borbi, cilj je kapitalista koji ima sve prednosti da drži nadnicu na minimumu. Rad u Kapitalizmu postaje samo robom, a svi se ljudski odnosi svode na novčane odnose. U takvim odnosima Marx primjećuje bogaćenje kapitalista na štetu radnika. U *Rukopisima* je kritizirao političku ekonomiju na temelju stvarnih društvenih proturječnosti koje je empirijski opazio.⁴⁷

Ideju da je rad eksternaliziranje ljudske sposobnosti, Marx je preuzeo od Hegela, ali Marx je kritizirao ekonomiju što prikriva otuđenje inherentno u prirodi rada, na način da ne razmatra izravan odnos između radnika i proizvodnje. Takav odnos, obilježje je njegove ekonomije i osobina prema kojoj se ona razlikuje od klasične ekonomije. Smatrao je da su klasičari nepovijesno gledali na proizvodnju, a osobito se suprotstavio Millu, koji je tvrdio da je proizvodnja podložna nepromijenjenim zakonima, neovisno o povijesti. Rad je smatrao kao bit sve vrijednosti i prema tome da se temelji na nečemu važnijem od sila ponuda i potražnje.⁴⁸ Marx je snažno utjecao na 20. i 21. stoljeće, jer se velikom broju ljudi otuđenje koje je opisao čini vrlo bliskim. To se, na kraju, može smatrati najtrajnijim dijelom Marxove ostavštine svijetu.⁴⁹

⁴⁵ Latifi, B. (2013): O šteti i korist marksizma za povijest. *Filozofska istraživanja*, Vol. 33, No.4. Filozofski fakultet, Sveučilište u Prištini, Kosovo.

⁴⁶ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

5. Neoklasicizam

Do 1870. godine postavljeni su temelji neoklasične ekonomije, a neoklasicizam se uobičajeno počinje razmatrati s Alfredom Marshallom, iako kao što će biti prikazano u nastavku, ne mora uvijek biti tako.⁵⁰ Objektivni okvir klasične škole Marshall je proširio sa subjektivnim i socijalnim elementima, jer je naglašavao važnost proučavanja samog čovjeka i društvene djelatnosti. Proširio je klasičnu teoriju vrijednosti, na način da joj je dodao psihološke elemente, ali tako da je tim psihološkim elementima dao novčani izraz. Teoriju vrijednosti učvrstio je s pojmom granične vrijednosti i s pojmom supstitucije. Granična vrijednost nastala je tako da je proširio pojam granične korisnosti. Ona označuje točku ravnoteže svakog čimbenika gospodarstva, koji konvergira prema određenoj vrijednosti. Načelo supstitucije znači nastojanje, da se primjena svakog čimbenika proizvodnje prebacuje na ono područje, na kojemu će dati veći učinak. Kod granične vrijednosti, načelo supstitucije znači da će potrošač kod procjene granične korisnosti, uvijek dati prednost nabavi najbližeg i po korisnosti srodnog dobra, koje se po korisnosti najviše približuje drugom dobru, koje ne može nabaviti, jer je preskupo.⁵¹

Marshall je objašnjavao internu i eksternu ekonomiju, pa je tako interna ekonomija ona koja se bavi proučavanjem pojedinog, izoliranog poduzeća. Eksterna ekonomija bavi se proučavanjem cijele jedne gospodarske grane. Prikazao je kvantitativnu teoriju novca, kao dio opće teorije vrijednosti. Vrijednost je s jedne strane funkcija ponude novca, a s druge strane funkcija potražnje izražene prosječnom kupovnom moći. Smatrao je da ukupna količina novca u optjecaju određuje vrijednost svih proizvedenih dobara i dobara stavljenih na tržište.⁵²

Marshall je u mnogočemu dao doprinos ekonomiji, a uz već navedeno važno je spomenuti njegovo shvaćanje čovjeka, koji prema njemu nije uvijek racionalan, već je često iracionalan i nedosljedan, ili drugim riječima, objasnio je da čovjek nije savršen. Za njegov odnos prema klasičarima, važno je njegovo razmišljanje iz kojeg proizlazi kako su nove teorije dopunile stare, proširile su ih i razvile, ali rijetko kada se dogodilo da nove teorije potpuno poruše stare. Matematičke formule su po Marshallovom mišljenju vrlo korisne za teorijsko proučavanje

⁵⁰ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁵¹ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

⁵² Ibid.

gospodarstva, ali formule po njemu nikada ne mogu prikazati cijeli zamršeni sustav gospodarskih promjena.⁵³

Marshallovi učenici i sljedbenici bavili su se najviše ispitivanjem primjena tih teorija na probleme praktične gospodarske politike. Najznačajniji Marshallovi sljedbenici bili su: A. C. Pigou, H. D. Handerson, Edwin Cannan, D. H. Robertson, Lionel Robins, John Maynard Keynes i Maurice Dobb.⁵⁴ Pigou je značajan jer je razmatrao gospodarsku poželjnost, za koju je tvrdio da se sastoji iz poželjnosti maksimalnog blagostanja. Smatrao je da će blagostanje dati veću materijalnu dobit i tako će biti ravnomjerno raspodijeljeno. Cannan je uobičajenu podjelu dohodaka po faktorima proizvodnje negirao i podijelio dohodak na dohotke od rada i dohotke od kapitala. Od Marshallovih učenika najviše se istaknuo John Maynard Keynes, čiji će doprinosi u ekonomiji u ovome radu biti detaljnije objašnjeni. Važno je spomenuti i C. Mengera, W. S. Jevonsa i L. Walrasa. Mengerov najveći doprinos je taj što je izložio jedno od prvih jasnih razmatranja načela granične jednakosti. Naglasio je da zadovoljstva za pojedince imaju različite stupnje važnosti. Jevons je najveći doprinos ekonomskoj teoriji dao s analizom korisnosti. Odredio je funkciju korisnosti kao odnos između roba koje pojedinac troši i dijela individualnog vrednovanja. Walras je cijenu smatrao varijablom koja dovodi do prilagođavanja onda kada su tržišta u neravnoteži, za razliku od Marshalla. Marshall je smatrao količinu kao varijablu koja dovodi do prilagođavanja. Walras je smatrao da tražena i ponuđena količina na neki način ovise o cijenama, a Marshall da cijena potražnje i ponude ovise o količini dobara.

Kada je riječ o neoliberalizmu, u literaturi se općenito mogu pronaći različite informacije o vremenu njegova nastanka, kao i različite varijacije. U ovome radu neoliberalizam je predstavljen kao da je počeo s Marshallom. Ipak, liberalizam označava skupni pojam, pa se tako smatra da pokriva liberalizam Milla i Benthama, liberalni konzervativizam Hegela i sl. Neoliberalizam moguće je pronaći u obliku *ordoliberalizma* usmjerenog protiv laissez-faire kapitalizma. Tu država postavlja pravni okvir privredi, sprječava monopole, osigurava slobodnu konkurenciju. Postoji i *libertarijanski liberalizam*, koji se vrlo često smatra „pravim“ neoliberalizmom, a zastupali su ga Mozick, Rothbard, Friedman i dr. Oni su se zalagali za suzbijanje državnog utjecaja na društvo, za privatizaciju i deregulaciju. Oni su pokušavali širiti ekonomsku racionalnost na sva područja života.⁵⁵

⁵³ Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ottmann, H. (2016): Neoliberalizam i njegove alternative. *Analiz hrvatskog političkog društva: časopis za politologiju*, Vol. 13, No. 1. Lehrstuhl für Politische Theorie und Philosophie Ludwig-Maximilians-Universität

Ovaj rad podrazumijeva da je neoklasicizam počeo s Alfredom Marshallom, a kada neoklasicizam nije ponudio rješenje za izlazak iz velike ekonomske krize 1930-ih, postaje dominantna teorija Johna Maynarda Keynesa.⁵⁶

5.1. John Maynard Keynes i njegov doprinos ekonomiji

John Maynard Keynes bio je britanski ekonomist rođen 1883. godine, a za godinu smrti bilježi se 1946. godina. Keynes je nastavio put koji je bio logičan u ekonomskoj nauci, s obzirom na to da mu je otac bio logičar te pisac o ekonomskoj metodologiji. S obzirom na njegovu svestranost može se reći da je Keynes bio genijalac svoga vremena.⁵⁷

Osim ekonomije njegovo djelovanje odnosilo se i na umjetnost, kazalište, književnost, matematiku, logiku. Cijeli život biva okružen intelektualcima, pomno i trezveno razmišljajući o ljudima s kojima se družio. Bio je pripadnik Bloomsbury skupine, a koja je tako nazvana po jednom području Londona. Skupina se može definirati kao Antiviktorijanska skupina, a unutar nje intelektualci su raspravljali o filozofskim, društvenim, konvencionalnim, umjetničkim, književnim i glazbenim pitanjima. Članovi skupine, pa tako i Keynes izuzetno su vjerovali u vlastitu intelektualnu superiornost, što je na mnoge u tom vremenu ostavljalo utisak pretencioznosti. Keynes je oduvijek pokazivao afinitet prema ekonomiji, pa je tako i Alfred Marshall u pismu Keynesovom ocu aludirao na njegov angažman u ovoj društvenoj znanosti.⁵⁸

Na početku velike ekonomske krize iz 1930-ih, Keynes je napisao esej „*Ekonomske mogućnosti za našu unučad*“. Glavni motiv za pisanje ovog eseja bio je sve veći ekonomski pesimizam, koji je zbog krize sve više dobivao na snazi. Keynes je pesimizmu svog vremena kontrirao analizom razvijene kapitalističke ekonomije. Bio je fasciniran snagom kamate i ekonomskog rasta. Promatrajući povijest razvoja kapitalizma, uočio je eksponencijalni rast oba parametra. Keynes je tvrdio da ima rješenje za veliku ekonomsku krizu, a smatrao je samo privremenim stanjem.⁵⁹

Nastalo je vrlo popularno djelo *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca*, a do njega dolazi u ambijentu depresije. Keynesa je brinula kriza zaposlenosti koja se pojavila u Engleskoj i u Sjedinjenim Državama, a koja je imala tendenciju produbljivanja te je kao takva imala

München.

⁵⁶ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁵⁷ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Pallua, M. (2009): Keynes kao utopijski mislilac. *Mali Levijatan: studentski časopis za politološke teme*, Vol. 3, No. 3. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

implikacije i na ekonomsko stanje u državama. U nekoliko navrata Keynes se obratio predsjedniku Rooseveltu i ponudio rješenje za krizu. Događaji koja su se odvijala 1930-ih godina zaokupili su njegovu pažnju i prije pisanja *Opće teorije*. U svojoj *Raspravi o novcu* pokrenuo je pitanja koja se odnose na adekvatnost neoklasične monetarne teorije. Keynes je nudio alternativu za klasičnu ekonomiju.⁶⁰ Keynes je negirao Sayov zakon, za koji je prethodno objašnjeno kako predstavlja bitnu pretpostavku klasične ekonomije. Tvrdio je kako je prejednostavan. Smatrao je da su štednja i investiranje, osim kamatnom stopom određene i drugim faktorima. Smatrao je neutemeljenim i nelogičnim da će štednja i investiranje biti na jednakoj razini ekonomske aktivnosti koja daje punu zaposlenost. Zaključio je da tržište nije savršeno, pa tako monopoli i radnički sindikati onemogućuju fleksibilno kretanje nadnica i cijena. Potpuno je logičan Keynesov zaključak koji govori da bi radnici odbili niže nadnice, jer nema logike da bi radili isti posao za manje novca. Prema Keynesu u uvjetima padanja novčanih nadnica, cijene ne bi mogle ostati konstantne. Takav zaključak donio je na temelju razmišljanja koje govori da ukoliko se smanjuju nadnice, tada se smanji i potražnja za tim dobrima. Niže cijene dobara znače da se realne nadnice možda ne bi smanjile te da se zaposlenost vjerojatno ne bi povećala. Za efikasnu borbu protiv nezaposlenosti Keynes predlaže manipulaciju agregatnom potražnjom. Ukoliko su novčane nadnice stabilne, tada bi radnici bili spremni prihvatiti povećanje cijena, a do kojih dolazi povećanjem potražnje. Takva bi povišenja po njemu snizila realne nadnice i time potaknula zaposlenost.⁶¹

Kod pristupanju pojmu agregatne potražnje, Keynes nije podržavao količine ukupnog outputa, koju navodi kvantitativna teorija novca. Promatrao je determinante i karakteristike sastavnih dijelova ukupne potražnje za dobrima. Najvažniji od tih dijelova jeste ukupna potrošnja privatnih dobara i usluga ili drugim riječima funkcija potrošnje. Funkcija potrošnje dovodi potrošnju svih privatnih usluga i dobara u odnos s agregatnom razinom dohotka. Prema njemu potrošnja predstavlja funkciju agregatnog dohotka. Keynes je zaključio kako je potrošnja povezana s mnogim faktorima, kao što su očekivanja glede cijena, korisnošću štednje za buduću potrošnju u odnosu na sadašnju potrošnju, očekivanjima glede dohotka, očekivanjima i sl. Dohodak se može potrošiti, ali može se i štedjeti i zato se agregatna štednja može promatrati kao funkcija dohotka.⁶²

Keynes nije smatrao da mehanizmi privatnog sektora pružaju dozu sigurnosti protiv

⁶⁰ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

nezaposlenosti u dugom roku. Ravnoteža može postojati i u uvjetima nepotpune zaposlenosti. Nadnice i cijene koje imaju tendenciju prema dolje, ne bi garantirale punu zaposlenost. Kao što je već prethodno razloženo, monetarna politika nije predvidivo upotrebljiva. Smatrao je da bi država trebala upotrebljavati fiskalne instrumente, kao što su oporezivanje i trošenje da utječe na poslovne cikluse. Država bi se dakle mogla financirati oporezivanjem, a to bi imalo učinak na smanjenje osobne potrošnje, ali za iznos koji je manji od poreza, prodajom obveznica i sl. Smatrao je da je potreban cjelovit, a ne fragmentiran program diskrecijske fiskalne politike te jačanje stabilizatora, kao što je na primjer progresivno oporezivanje. Navedene su ideje postale dio nove ekonomske ortodoksije.⁶³

Keynes je smatrao da se „nevidljiva ruka“, pretvorila u „pohlepnu ruku“, jer su njome i uoči velike krize, vladali animalni nagoni. Nije bilo dovoljno regulacije i kontrole od strane regulatora i države, pa je došlo do poremećaja koje je opet trebalo ispraviti državnim intervencionizmom i sredstvima poreznih obveznika. Dakle, reakcija na klasičnu ekonomiju vidjela se prije svega u keynesijanskoj doktrini državne intervencije.⁶⁴ U keynesijanskoj teoriji monetarna politika nije neutralna niti u dugom niti u kratkom roku. Monetarna ekspanzija i njezin učinak na kamatnu stopu rezultiraju multiplikativnim efektima koji se s monetarne sfere prenose na realni sektor, odnosno novac postaje mjerilo gospodarskog razvoja i rasta. Međutim, u razdoblju dominacije Keynesa bilo je izraženo uplitanje države u mehanizam tržišta, pa je monetarna politika imala vrlo malo značenje.⁶⁵

Unatoč velikom doprinosu Keynesa ekonomiji, zbog zanemarivanja monetarne politike, keynesijanizam nije ponudio rješenje za inflaciju iz 1970-ih i onda počinje zanimanje za monetarizam.⁶⁶

⁶³ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.

⁶⁴ Dragojević Mijatović, A. (2012): Keynesov animal spirit. Filozofski aspekti učenja Johna Maynarda Keynesa o uzrocima ekonomskih kriza i opravdanju državne intervencije. *Filozofska istraživanja*, Vol. 33, No. 3-4. Viškovo, Hrvatska.

⁶⁵ Lovrinović, I., Ivanov, M. (2003): *Novac i gospodarska aktivnost*. Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Vol. 1, No. 1. .

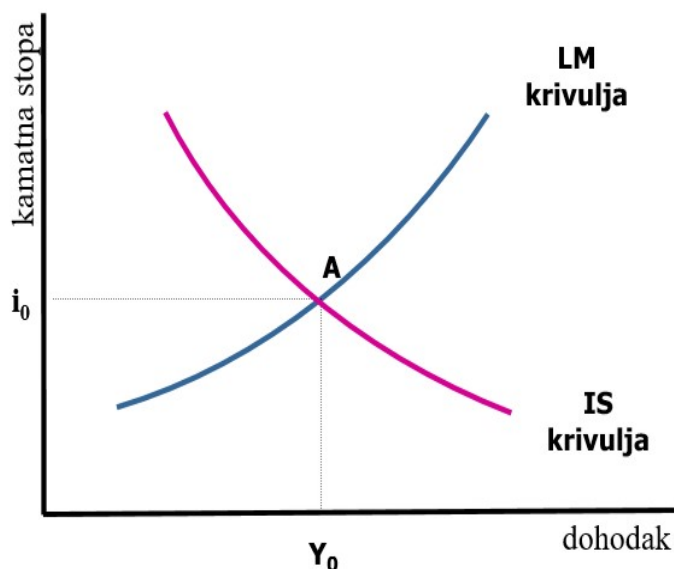
⁶⁶ Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F, loc.cit, str. 537.

5.2. Neoklasično-keynesijanske sinteze monetarne teorije

Temelji neoklasično-keynesijanske sinteze monetarne teorije povezani su s pitanjem što je potrebna količina novca u optjecaju? Keynesijanski i monetaristički ekonomista glede toga imaju različite poglede. Neoklasično-keynesijanska sinteza dominirala je u monetarnoj teoriji od četrdesetih do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.⁶⁷

Ta sinteza se oslonila na Hicks-Hansenov IS-LM model, koji je zbog nemogućnosti da održi keynesijansku ravnotežu zaposlenosti, težio prema neoklasičnoj punoj zaposlenosti. Neoklasična sinteza razlikuje se od klasičnih i neoklasičnih teorija, jer osporava mehanizam automatskog uravnoteženja i podrazumijeva uporabu fiskalne politike. Takva sinteza, rezultat je rada mnogih ekonomista, koji su polazili od bitnih stavova Keynesove teorije, uzimajući iz nje ono što je dobro i nastojeći je unaprijediti. Hicksov IS-LM model, nadopunjavali su A. H. Hansen, F. Modigliani, A. W. Phillips i drugi keynesijanski ekonomisti.⁶⁸

Grafikon 1: IS-LM model

➤ Izvor: izrada autora

U neoklasično-keynesijanskoj sintezi, investicije su ovisne o domaćem dohotku, a štednja o kamatnoj stopi. Grafikon 1 pokazuje ravnotežu na robnom i novčanom tržištu. IS-LM model može biti tema za pisanje jednog zasebnog rada, zato je u ovome radu prikazan u

⁶⁷ Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadva tisak d.o.o., Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.

⁶⁸ Ibid.

pojednostavljenom obliku. IS krivulja izvodi se iz uvjeta da ponuda dobara mora biti jednaka potražnji za tim istim dobrima. Iz toga se može zaključiti da kamatna stopa utječe na proizvodnju. Krivulja LM izvodi se iz uvjeta da ponuda novca mora biti jednaka potražnji za novcem.⁶⁹ Sjecište krivulja IS i LM, odnosno točka A na grafikonu 1, određuje je za ravnotežni domaći dohodak i ravnotežni kamatnjak. U sjecištu krivulja IS i LM kamatnjaci su izjednačeni, pri čemu je ravnotežni domaći dohodak manji od domaćeg dohotka na razini pune zaposlenosti. Time se dolazi do čimbenika koji su određujući za učinkovitost monetarne politike, glede kamatnjaka i domaćeg dohotka. Njihovim različitim kombinacijama mijenja se uloga novca u keynesijanskoj ekonomiji. Prema neoklasično-keynesijanskoj sintezi ravnoteža na robnom tržištu prikazana krivuljom IS, a uspostavlja se s promjenama domaćeg dohotka i s promjenama kamatnjaka. Ravnoteža na novčanom tržištu, prikazana krivuljom LM, uspostavlja se s promjenama kamatnjaka i s promjenama dohotka. Keynesijanci su smatrali da se monetarna neravnoteža u većoj mjeri otklanja s promjenom kamatnjaka, a manje s promjenom domaćeg dohotka.⁷⁰ Kada se poveća dohodak raste krivulja potražnje novca i kamatnjak, a uzduž krivulje LM nalazi se monetarna ravnoteža, dok se svaka točka izvan krivulje LM smatra monetarnom neravnotežom. Ukoliko je tekući kamatnjak veći/manji od ravnotežnog kamatnjaka na monetarnom tržištu, tada je veća/manja razina količine novca u optjecaju od potražnje novca, pa kamatnjak pada/raste.⁷¹

5.3. Nova klasična makroekonomija

Nova klasična makroekonomija nastala je 1970-ih godina, a zamijenila je neoklasično-keynesijansku sintezu, kao nova makroekonomska teorija. Iz razdoblja djelovanja novih klasičnih ekonomista, poznata je i „neoklasična sinteza“, koja se uobičajeno veže uz P. Samuelsona i Hicksa. U toj sintezi pokušavali su kombinirati i integrirati ekonomske teorije iz raznih škola ekonomske misli. Neoklasična sinteza polazi od ideje da središnja banka i vlada trebaju upravljati s punom zaposlenosti.⁷² Ta teorija temelji svoje argumente na optimističnim pretpostavkama o mogućnosti ponovnog uravnoteženja tržišnog ekonomskog sustava, a pesimistična je glede državne intervencije u ekonomiji. Nova klasična škola suglasna je s Friedmanovim pristupom, prema kojemu potražnja za novcem treba polaziti od osnovnih

⁶⁹ Babić, M. (2007): *Makroekonomija*, MATE d.o.o., Zagreb.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadva tisak d.o.o, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.

⁷² Medić, Đ.Š. (2002): ŠIMUN BABIĆ U SPEKTRU ŠKOLA EKONOMSKE MISLI. *Ekonomski pregled*, Vol. 53, No. 7-8.

principa maksimiziranja korisnosti. Novi klasični ekonomisti razvili su teoriju „racionalnih očekivanja“, odnosno smatrali su da su očekivanja racionalna, a ne adaptivna. Ekonomske jedinice i pojedinci oblikuju očekivanja, na način da rabe sve raspoložive obavijesti koje nisu uvijek potpune. Postoje asimetrične afirmacije, pa se u stvarnosti ponekad i na temelju njih donose odluke. Razborito predviđanje je u prosjeku točno, a pogrešne procjene su slučajne, a ne sustavne.⁷³

U hipotezi „racionalnih očekivanja“ ipak nije jasno kojim tijekom ekonomske jedinice i pojedinci oblikuju racionalna očekivanja, odnosno nije poznat način na koji otkrivaju funkcionalnost ekonomskih sustava. Teorija racionalnih očekivanja pretpostavlja stacionaran ekonomski model, što takvu ekonomsku teoriju čini dugoročnom teorijom i dovoljnim razlogom za nastanak nove keynesijanske teorije. Nova keynesijanska teorija polazi od racionalnih očekivanja, ali podrazumijeva da se nadnice i cijene ne mogu prilagođavati automatizmom, pa se preko javnog upravljanja potražnjom ili preko monetarne politike središnje banke može učinkovito utjecati na makroekonomsku politiku. „Novi keynesijanci“ dali su drukčiji tijek ekonomske analize, a bavili su se analizom nesavršenosti tržišta. U svojim analizama rabili su mikroekonomske pojmove, kao što su npr. ekonomija razmjera, tržišna moć i asimetrične informacije, a nezaposlenost su razlagali uz pomoć mikroekonomskih nedostataka. Zbog promjene razine cijena u novom u novom keynesijanskom modelu, povećanjem količine novca u optjecaju, odnosno smanjenjem kamatnjaka, kratkoročno gledano, povećava se domaći proizvod i smanjuje se nezaposlenost.⁷⁴

Samo kod neočekivanog vanjskog šoka u ekonomiji može se koristiti monetarna politika za stabilizaciju, kako bi se na taj način postigli makroekonomski učinci. Razlika između novih klasičnih ekonomista i novih keynesijanskih ekonomista je ta da novi keynesijanski ekonomisti vide punu zaposlenost kao mogućnost u dugom vremenskom razdoblju u kojemu politički čimbenici i središnja banka mogu utjecati na ekonomski tijek. Makroekonomska teorija Keynesa sigurno je utjecala na razvoj monetarne teorije i razvoj monetarne politike, koje su se s vremenom sve više međusobno nadopunjavale, zahvaljujući analitičkim makroekonomskim keynesijanskim alatima.⁷⁵

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadvatisk d.o.o, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.

⁷⁵ Ibid.

5.4. Monetarizam

Utemeljiteljem monetarizma smatra se M. Friedman, osnivač Čikaške škole. Friedman je smatrao da je najbolja ona vlada koja najmanje intervenira, a po tome se vidi njegovo razilaženje u mišljenju s Keynesom. Smatrao je da država mora suzbijati inflaciju kontrolom količine novca u optjecaju i da se vlada mora koristiti fiskalnom politikom radi postizanja brzog gospodarskog rasta i pune zaposlenosti.⁷⁶

Prethodno je objašnjeno kako je monetarna politika postala manje značajan instrument ekonomske politike za vrijeme Keynesa. Tada se monetarna politika svodila na održavanje niske razine kamatnih stopa radi poticanja investicija i radi smanjenja izdataka države za plaćanje kamata na dugove javnog sektora. Reguliranje novčane ponude izgubilo je svrhu kontrole cijena, jer su cijene narednih tridesetak godina i onako bile stabilne. Kontrolirane cijene monopola i oligopola koji su nastojali što više povećati svoje profite te velike ovlasti sindikata, doveli su do toga da je u to vrijeme inflacija nadnica i cijena postala veliki problem razvijenih tržišnih gospodarstava. To je narušilo povjerenje u keynesijanske metode, slično kao što je Velika depresija opovrgla klasične ekonomske teorije.⁷⁷

Prema keynesijanskom transmisijском mehanizmu djelovanja monetarne politike u ekonomskom okruženju, monetarne vlasti mogu ekspanzivnom politikom poticati gospodarski rast. Povećanje likvidnosti i mehanizam snižavanja kamatnjaka tu imaju veliko značenje. Ako postoji pozitivna reakcija potrošača i investitora na pad nominalnog kamatnjaka, onda dolazi do povećanja agregatne potražnje i porasta dohotka. Ako postoji režim fluktuirajućeg deviznog tečaja, pad kamatnjaka potiče deprecijaciju domaće valute, koja stimulira izvoz i smanjuje uvoz. Restriktivna monetarna politika, preko pogoršanja kreditnih uvjeta i smanjenja iznosa raspoloživih kredita banaka, ograničava rast potražnje i djeluje na snižavanje inflacije. Ako su nominalni kamatnjaci puno viši od realnih, odnosno ako uključuju i rast cijena, rast kamatne stope neće utjecati na zaustavljanje inflacije.⁷⁸

Postojanje povratnih efekta monetarne ekspanzije vrlo je važna odrednica teorije monetarizma na kojoj se zasniva efikasnost monetarne politike u kratkom roku i potpune neutralnost novca u dugom roku. Monetaristi pri tome ne negiraju činjenicu da znatno povećanje ponude novca

⁷⁶ Mileta, V. (1994): Liberalizam i protekcionizam: dileme i proturječja. *Politička misao, časopis za politologiju*, Vol. 31, No. 3. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

⁷⁷ Lovrinović, I., Ivanov, M. (2003): Novac i gospodarska aktivnost. *Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu*. Vol. 1, No. 1.

⁷⁸ Ibid.

djeluje na pad kamatne stope i time potiče investicijsku, osobnu i budžetsku potrošnju. Naglašavaju da povećanje komponenata agregatne potražnje potiče i rast cijena, a time i rast nominalnih kamatnjaka koji postaju visoki zbog velike potražnje za kreditima. Prema tome ekspanzivna monetarna politika na početku potiče pad kamatnjaka, a kasnije uzrokuje njegov rast. Inflacija ostaje jedina posljedica monetarne ekspanzije.⁷⁹

⁷⁹ Lovrinović, I., Ivanov, M. (2003): Novac i gospodarska aktivnost. *Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 1, No. 1.

6. Zaključak

Namjera ovog završnog rada bila je prikazivanje ekonomskih doktrina s naglaskom na klasicizam i neoklasicizam. S obzirom na to da je rad pisan metodom linearne naracije, kao uvod u temu, objašnjeni su merkantilizma i fiziokratizma, koji predstavljaju neposredna prethodna razdoblja. Najveći problem merkantilizma bio taj što mnogi merkantilisti nisu shvatili učinke povećanja ponude novca. S druge strane fiziokratizam nije uspio stvoriti opću teoriju vrijednosti, a osim na činjenicama, teorije proizašle iz fiziokratizma oslanjale su se na nagađanje, što ne iznenađuje s obzirom na razdoblje u kojemu su fizokratske teorije bile dominantne. Adam Smith, smatra se glavnim predstavnikom klasicizam, poznat po djelu „*Bogatstvo naroda*“. Smith je postavio temelje klasične teorije vrijednosti, a na njegov rad oslanjali su se i mnogi drugi klasičari. Sayov zakon, prema kojemu ponuda stvara vlastitu potražnju, predstavljao je bitnu pretpostavku klasične ekonomije. Ipak, klasična teorija imala je nedostatke, a ponajviše glede tržišta savršene konkurencije, koje je kao takvo vrlo rijetko i teško se nalazi primjer za isto.

Marksizmu se posvetio jedan dio ovoga rada, koji je objašnjen u duhu kritike kapitalističkog društva, ali i konfrontacije s političkom ekonomskom doktrinom. Oslanjajući se na Smitha, Karl Marx, utemeljitelj marksizma imao je u vidu da razvitak proizvodnih snaga ovisi o stupnju provedbe podjele rada. Razlika između Marxa i Smitha je ta da je Marx za razliku od Smitha objašnjavao sukob interesa, kao logičnu posljedicu sve veće podjele rada.

Do 1870. godine postavljeni su temelji neoklasične ekonomije, a neoklasicizam se uobičajeno počinje razmatrati s Alfredom Marshallom. Objektivnom okviru klasične škole Marshall je dodao subjektivne i socijalne elemente, jer je naglašavao važnost proučavanja samog čovjeka i društvene djelatnosti. Proširio je klasičnu teoriju vrijednosti, na način da joj je dodao psihološke elemente, ali tako da je tim psihološkim elementima dao novčani izraz. Marshallovi učenici i bavili su se ispitivanjem primjena njegovih teorija na probleme praktične gospodarske politike. Najznačajniji Marshallovi sljedbenici bili su: A. C. Pigou, H. D. Handerson, Edwin Cannan, D. H. Robertson, Lionel Robins, John Maynard Keynes i Maurice Dobb. Od njih se najviše istaknuo John Maynard Keynes, koji se smatra jednim od najutjecajnijih ekonomista svih vremena. Keynes je dao značajan doprinos u rješavanju velike ekonomske krize 1929. godine, a negirao je i tržište savršene konkurencije, ističući kako je opstojnost takvog tržišnog uređenja vrlo teška, zbog nesavršenosti istog. Također je negirao i Sayov zakon, smatrajući ga prejednostavnim. Doprinos Keynesa ekonomiji je neupitan, ali ipak nije ponudio rješenje za

inflaciju iz 1970-ih godina.

Nova klasična makroekonomija nastala je 1970-ih godina, a zamijenila je neoklasično-keynesijansku sintezu, koja je nastojala Keynesa pomiriti s klasicizmom. Uglavnom se oslanjala na Hicks-Hansenov IS-LM model. Nova klasična makroekonomija temelji svoje argumente na optimističnim pretpostavkama o mogućnosti ponovnog uravnoteženja tržišnog ekonomskog sustava, a pesimistična je glede državne intervencije u ekonomiji. Makroekonomska teorija Keynesa utjecala je na razvoj monetarne teorije i razvoj monetarne politike.

Utemeljiteljem monetarizma smatra se M. Friedman. Monetarizam podrazumijeva što manju intervenciju države u gospodarstvu, a to predstavlja ključno razilaženje u mišljenju s Keynesom. Monetaristi su smatrali da država mora suzbijati inflaciju kontrolom količine novca u optjecaju i da se vlada mora koristiti fiskalnom politikom radi postizanja brzog gospodarskog rasta i pune zaposlenosti.

Razmatranje problematike ekonomskih teorija predstavlja iznimno relevantan dio ekonomske znanosti, jer se učenjem o prijašnjim ekonomsko-povijesnim razdobljima, zasigurno može bolje i kvalitetnije shvatiti sadašnje djelovanje ekonomije. Doktrine koje u povijesti koje možda nisu bile prihvaćene ili su negirane u sljedećim razdobljima, nisu zanemarive poradi činjenice da su se na njima razvile nove i znatno kvalitetnije ekonomske teorije, dominantne i u sadašnjosti.

Nova istraživanja u političkoj ekonomiji koriste jednostavne modele konkurencije i osobnog interesa klasične ekonomije. Teorija koja povezuje oporezivanje i rashode, te uključuje teoriju regulacije, sredstvo je prenošenja ekonomske analize u mnoga područja ljudskog djelovanja. Još je Adam Smith shvaćao ekonomiju kao dio šireg društvenog i političkog djelovanja.

Suvremena ekonomija ima korijene u liberalizmu, a osobito u socijalnom liberalizmu, prema kojemu je država dobila mnogo aktivniju ulogu, kako bi uspostavila uvjete za pojedinačni napredak. Keynesijanci su isticali kako se socijalni problemi društva ne mogu riješiti djelovanjem slobodnog tržišta, nego državnom intervencijom u ekonomiji. Od 1970-ih postaju dominantne moderne konzervativne politike. Temeljile su se na slobodnom tržištu i minimalnoj ulozi države. Ipak, zbog zapostavljanja socijalizma, takav je sustav bio neodrživ, pa se od 1990-ih ponovno vraća socijalnom liberalizmu. Iz navedenih razloga proizlazi i važnost obrađivane problematike u ovome radu, jer je sadašnje stanje u ekonomiji uvelike određeno zbivanjima u vremenu od klasicizma do neoklasicizma.

Literatura:

Knjige:

- 1) Božina, L. (2008): *Monetarna teorija i politika*, Hadva tisak d.o.o, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, Pula.
- 2) Babić, M. (2007): *Makroekonomija*, MATE d.o.o., Zagreb.
- 3) Ekelund, Jr. J. B., Hebert, R. F. (1997): *Povijest ekonomske teorije i metode*, Mate, Zagreb.
- 4) Lunaček, V. (2004): *Povijest ekonomskih doktrina*, Dom i svijet, Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- 5) Roll, E. (1956): *Povijest ekonomske misli*, Kultura, Zagreb.
- 6) Schumpeter, J.A. (1975): *Povijest ekonomske analize*, informator, Zagreb.
- 7) Stipetić, V. (2001): *Povijest hrvatske ekonomske misli (1298.-1847.)*, Golden marketing, Zagreb.

Članci:

- 1) Aćimović, M. (1995): Oblici protekcionizma u međunarodnoj razmjeni. *Tourism and hospitality management*, Vol 1, No 1, str. 9-21. Hotelijerski fakultet Opatija, Sveučilište u Rijeci, str. 9-21. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/182677>
- 2) Dragičević, A. (1978): Klasična i vulgarna politička ekonomija. *Politička misao, časopis za politologiju*, Vol. 15, No. 4, str. 631-643. Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/114687>
- 3) Dragojević Mijatović, A. (2012): Keynesov animal spirit. Filozofski aspekti učenja Johna Maynarda Keynesa o uzrocima ekonomskih kriza i opravdanju državne intervencije. *Filozofska istraživanja*, Vol. 33, No. 3-4, str. 557-567. Viškovo, Hrvatska. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/100689>
- 4) Grdešić, M. (2016): Je li Adam Smith konzervativac? Nevidljiva ruka, institucionalni dizajn i društvena hijerarhija. *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 53, No. 4, str. 85-107. Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/175781>
- 5) Klepač Pogrmilović, B. (2012): Rasprava o nacionalizmu: Filozofski pogledi na

- nacionalizam – sukobi 19. i 20. stoljeća. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, Vol 11, No.(16/17), str. 7-19. Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/77470>
- 6) Latifi, B. (2013): O šteti i korist marksizma za povijest. *Filozofska istraživanja*, Vol. 33, No.4, str. 739-751. Filozofski fakultet, Sveučilište u Prištini, Kosovo.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/118590>
- 7) Lovrinović, I., Ivanov, M. (2003): Novac i gospodarska aktivnost. *Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu*. Vol. 1, No. 1, str. 23-41.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/26166>
- 8) Medić, Đ.Š. (2001): Uloga „Povijesti ekonomske misli“ u obrazovanju ekonomista. *Ekonomski pregled*, Vol. 52, No (9-10), str. 1126-1148.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/28775>
- 9) Mirić, J. (1976): Marksizam i problem utemeljenja političke znanosti. *Politička misao: časopis za politologiju*. Vol. 13, No. 1, str. 3-21.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/114869>
- 10) Mileta, V. (1994): Liberalizam i protekcionizam: dileme i proturječja. *Politička misao*: Vol. 31, No. 3, str. 3-21. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/114869>
- 11) Ottmann, H. (2016): Neoliberalizam i njegove alternative. *Analiza hrvatskog političkog društva: časopis za politologiju*, Vol. 13, No. 1, str. 3-9. Lehrstuhl für Politische Theorie und Philosophie Ludwig-Maximilians-Universität München.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/184738>
- 12) Pallua, M. (2009): Keynes kao utopijski mislilac. *Mali Levijatan: studentski časopis za politološke teme*, Vol. 3, No. 3, str. 15-33. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/47176>
- 13) Perko-Šeparović, I. (2002): Novi javni menadžment – britanski model. *Politička misao: časopis za politologiju*. Vol. 39, No. 4, str. 31-41. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/23599>

Popis grafikona:

Grafikon 1: IS-LM model.....	22

Sažetak

Sadašnje stanje u ekonomiji velikim dijelom određeno je događanjima u prošlosti, pa istraživanje povijesti ekonomske misli predstavlja dobar temelj za shvaćanje suvremenih ekonomskih prilika. U razdoblju merkantilizma i fiziokratizma nije nastala opća teorija vrijednosti, a u kasnijim godinama temelje za takvu teoriju postavio je Adam Smith, glavni predstavnik klasicizma. Sayov zakon, predstavlja bitnu pretpostavku klasične ekonomije, međutim John Maynard Keynes osporio ga je, smatrajući ga prejednostavnim. Marksizam je najpoznatiji po kritici eksploatacije radničke klase, a glavni predstavnik K. Marx za razliku od Smitha objašnjavao je sukob interesa koji je proizašao iz sve veće podjele rada. U razdoblju neoklasicizma, objektivni okvir klasične škole nadopunjen je subjektivnim i socijalnim elementima. Sljedbenik Alfreda Marshalla, glavnog predstavnika neoklasične ekonomije bio je John Maynard Keynes. Keynes je ostavio veliki trag u ekonomiji. Negirao je tržište savršene konkurencije i Sayov zakon od kojih su polazili klasičari. Veliki doprinos dao je za rješavanje velike krize iz 1929-te, ali ipak nije ponudio rješenje za inflaciju iz 1970-te. Od tada počinje sve veće zanimanje za monetarizam, koji se bitno razlikovao s Keyansom u smislu državnog intervencionizma. Teško je odrediti koji je ekonomist u razdoblju od klasicizma do neoklasicizma dao najveći doprinos ekonomiji, jer su se na njihovim teorijama i onda kada nisu bile dobre, gradile nove i naprednije teorije, gradeći tako ekonomiju kakvu danas poznajemo.

Ključne riječi: povijest ekonomske misli, klasična ekonomija, neoklasična ekonomija

Abstract

The current state of the economy is largely determined by events in the past, and research into the history of economic thought is a good basis for understanding contemporary economic opportunities. During the period of mercantilism and physiocracy there was no general theory of value, and in later years the foundation for such theory was set by Adam Smith, the main representative of classicalism. Say's law, is an essential premise of a classical economy, but John Maynard Keynes challenged him, considering it too simple. Marxism is best known for criticizing the exploitation of the working class, and the main representative of K. Marx, unlike Smith, has explained the conflict of interest resulting from an increasing division of labor. In the period of neoclassicism, the objective framework of the classical school is complemented by subjective and social elements. Followed by Alfred Marshall, the main representative of neoclassical economy was John Maynard Keynes. Keynes has left a great mark on the economy. He disproved the market of perfect competition and Say's law, from which classicists started. He made a big contribution to solving the 1929 Great Depression, but he did not yet offer a 1970-based inflation solution. Since then, he has been increasingly interested in monetarism, which has significantly differed from Keynes in terms of state interventionism. It is difficult to determine which economist in the period from classicism to neoclassicism gave the greatest contribution to the economy, because they were building on new and more augmented theories on their theories and then when they were not good, building the economy we know today.

Keywords: history of economic thought, classical economy, neoclassical economy